

Strategii ale (de)construcției identitare în proza românească interbelică

Ștefan Firică

Studiul de față pornește de la propunerea ca literatura „autenticității” să fie abordată combinând instrumentele de analiză ale studiilor literare cu cele ale studiilor culturale. Punctul de pornire l-a constituit observația simplă că „autenticitatea” apare întotdeauna, în studiile de etică, filosofie politică sau istoria ideilor pe care le-am consultat, ca atribut al altui concept, difuz și multidisciplinar: identitatea. Într-adevăr, Lionel Trilling, Charles Taylor, Jacob Golomb, Alessandro Ferrara, Charles Guignon, Charles Larmore – atunci când urmăresc evoluția conceptuală a „autenticității”, de la rousseauistul *sentiment de l'existence*, kierkegaardianul *religiøse stadie* și nietzscheanul *Wahrhaftigkeit* până la heideggerianul *Eigentlichkeit* și sartrianul *authenticité* – o tratează ca pe un ideal, moral, ontologic sau politic, tangibil sau iluzoriu, de autoîmplinire a unei identități. Lucrurile nu se schimbă nici atunci când „autenticitatea” pătrunde în discursurile contemporane, de pildă în psihologia pop, acolo unde ea apare ca finalitate-miraj a cursurilor de dezvoltare personală (în *best-seller*-urile despre „cum să devii tu însuși”, urmând programe de autoperfecționare „în x pași”), în studiile postcoloniale, unde este echivalată cu recuperarea unor moșteniri etno-culturale marginalizate (indiene, amerindiene, africane etc.), sau în marketing, unde, în ultima vreme, a devenit criteriu de eligibilitate a unui *branding* de succes. Oriunde ar fi utilizată, în economie, politică sau etică, în psihologie, psihiatrie sau psihanaliză, „autenticitatea” e mereu legată de un proces, complex și anevoios, de regândire, de reproiectare a identității. Să stea lucrurile altfel în literatură? Oare Camil Petrescu sau Mircea Eliade, teoretizând conceptul, aveau în vedere o abordare strict literară, constând în elaborarea unui model narativ mai viabil, după expirarea, așa cum credeau ei, a tipului de roman realist-naturalist scris dintr-o perspectivă obiectivă omniscientă? Comentariile lor eclecticice, mixând domenii varii precum psihanaliza și bergsonismul, relativismul și teoria incertitudinii, fenomenologia husserliană și mistica, endocrinologia, homeopatia și filosofia politică sugerează, din contra, o viziune holistă, traversând granițele dintre domenii cu o mobilitate pe care astăzi am numi-o transdisciplinară. Separările au aparținut, mai degrabă, criticii moderniste, adepte a criteriului supraordonator al „autonomiei esteticului”. Oricine

răsfoiește eseurile din *Teze și antiteze* (1936) sau *Fragmentarium* (1938) observă că „noua structură” nu înseamnă numai modalitatea literară proustiană, ci o întreagă paradigmă de gândire, inclusiv politică (nu e întâmplător că sintagma o folosea cu un înțeles întru totul asemănător și Nae Ionescu, în aceeași vreme¹), după cum „autenticitatea” poate fi o categorie nu numai psihologică, ci și etnografică (atunci când se referă la manifestările de cultură populară apte să exprime felul în care o comunitate trăiește transcendentul, la Eliade). Uneori, salturile de pe un palier semantic pe altul se efectuează nu doar în același eseu, dar și pe aceeași pagină, mai multe deodată, spre confuzia deplină a cititorului. Situația se repetă și în publicistica interbelică, acolo unde se vehiculează atâtea sensuri ale „autenticității”, încât uneori ai senzația că e vorba despre concepte diferite. În realitate, locul geometric al acestor sensuri dispersate nu e altul decât identitatea, în multiplele ei accepțiuni. „Autenticitatea” românească e varianta locală a „autenticităților” discutate abundant de tineretul studios german, francez, italian, spaniol, iar din mozaicul surselor de inspirație provine complexitatea deconcertantă a conceptului, care poate lua coloratură filosofică, psihologică, religioasă, sociologică, etnologică, politică sau pur literară, în funcție de orientarea intelectuală sau afinitatea ideologică a autorului. Obsesia identității, materializată în urgența întrebării „Cine sunt eu?”, devine un loc comun al culturilor europene în perioada din preajma primului război mondial, resimțită ca o epocă de criză profundă, în care imaginea lumii și imaginea de sine trebuie să treacă prin reparații capitale; am spune astăzi, să se deconstruiască și reconstruiască. Momentul, de un acut dramatism mai ales pentru tinerii care se întorc de pe front șocați și nu se mai pot încadra în rolurile sociale burgheze furnizate de „lumea veche” antebelică, e surprins de Hannah Arendt².

¹ Încă din 1931, Nae Ionescu considera că „noua structură unitară și coerentă” manifestată în arta și gândirea din Europa post-impressionistă și post-simbolistă s-ar caracteriza prin: „renașterea metafiziceii, [...] critica științei [...], criza raționalismului cartezian [...], criza idealismului gnoseologic [...], prăbușirea mecanicismului materialist [...]; noua mișcare religioasă, caracterizată printr-o recrudescență a religiilor dogmatice, autentic creștine și criza acută a protestantismului [...]; frământările dinlăuntrul artei până la cubism și expresionism [...]; și [...] în ordinea politică criza democrației și a parlamentarismului, pe care nu o poate contesta nimeni.” (Ionescu 1931, în 1990: 257-258). După cum se vede, mai puțin accentul apăsător pe „noua mișcare religioasă”, viziunea de ansamblu e frapant de asemănătoare cu aceea camilpetresciană din „Noua structură și opera lui Marcel Proust” (Petrescu 1936: 21-63).

² Arendt vorbește despre „activism”, adică despre implicarea activă a acestor tineri în proiecte, simbolice sau efective, de schimbare spectaculoasă a propriei identități: „Activismul, în plus, părea să dea noi răspunsuri la vechea și tulburătoare întrebare: ‘Cine sunt eu?’, care apare totdeauna cu o intensitate dublă în momentele de criză. [...] Pertinența acestor răspunsuri stă mai puțin în validitatea lor ca redefiniri ale

Literatura reflectă, în toate registrele și în toate genurile ei, starea de derută. ”Qui suis-je ?”, se întreabă personajul narator din *Nadja* (1928) de André Breton, chiar la începutul romanului, „Cine sunt eu?”, repetă și eroul lui Ion Vinea din *Paradisul suspinelor* (1930) care, dezolat, constată irealitatea propriei construcții identitare: „Cine sunt eu, eu Darie, eu... și mă crispai cu deznădejde de silabele numelui deșert și care nu mai corespundea niciunei realități intime” (Vinea 1995 II: 75)³. Manifestul post-dadaist al lui Marcel Arland postula un interes mai presus de literatură („Avant toute littérature il est un objet qui m'intéresse: moi-même” – Arland 1924: 156), iar în „tânăra generație” română se vorbește despre căutarea de sine ca despre o datorie incontestabilă a fiecăruia, piatră de hotar a unei vieți „autentice”. De aici pornesc polemicile, unii crezând că există un sâmbure ireductibil al ființei, care trebuie atins, alții că nu există, în fine, alții acuzând sterilitatea unor astfel de preocupări hamletice, căci omul nu trebuie să se surpe înăuntrul său, ci să se implice în lume, să pună umărul la propășirea comunității din care face parte. Acestea sunt, simplificând, pozițiile lui Mircea Eliade, Eugen Ionescu și Mircea Vulcănescu. Dezbaterile, implicând un contingent mult mai numeros din „tânăra generație”, activ și uneori hiperactiv în viața publicistică, pot fi pasionante, când nu sunt redundante. În orice caz, ele reprezintă un argument în favoarea criticilor care au discutat despre un existențialism românesc interbelic⁴ (cu rezerva că cele mai multe dintre discursurile de la noi sunt rude apropiate cu existențialismul creștin, personalismul mounierist sau filosofia heideggeriană din anii '30, și mai îndepărtate cu existențialismul sartrian din anii '40).

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului “Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial

identității personale, cât în utilitatea lor pentru o eventuală evadare din identificarea socială, din multiplicitatea rolurilor și funcțiilor interșanjabile pe care le impusese societatea” (Arendt 2006: 413). Visul transformării de sine atrage, prin acest mecanism, proiectul unei reforme radicale a societății, de unde și sentimentul „sfârșitului lumii”, mult exploatat pe piața de carte a vremii.

³ Fragmentul a apărut mai întâi în revistă, în 1924 (Vinea 1924: 13, vezi explicațiile editoarei în Vinea 1995 II: 401, 408).

⁴ Dintre cei care au promovat relativ sistematic ideea unui existențialism românesc, îi amintim pe Eugen Simion (Simion 1993, 2000, 2011), Ion Negoitescu (Negoitescu 2002, cap. „Naționalismul. Existențialistii”) și Paul Cernat (Cernat 2013). Dar o listă mai cuprinzătoare e schițată de cel din urmă (idem: 7-14)

Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013. contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

Bibliografie selectivă.

- Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, Traducere din engleză de Ion Dur și Mircea Ivănescu, Editura Humanitas, București, 2006
- Arland, Marcel, "Sur un nouveau mal du siècle", *La Nouvelle Revue Française*, No. 125, février 1924, 149-158.
- Ionescu, Nae, „Tot despre ‘revoluție’”, *Cuvântul*, anul VII, nr. 2285, 31 aug. 1931.
- Ionescu, Nae, *Roza vânturilor*, Editura Roza Vânturilor, București, 1990
- Petrescu, Camil, *Opere*, vol. I-III, Ediție îngrijită de Al. Rosetti și Liviu Călin, Note și variante de Liviu Călin, Editura Minerva, București, 1979
- Petrescu, Camil, *Teze și antiteze*, Editura Cultura Națională, București, 1936
- Vinea, Ion, „Tic-Tac (continuare)”, *Contimporanul*, anul III, nr. 46, mai 1924, p. 13.
- Vinea, Ion, *Opere*, Ediție critică de Elena Zaharia Filipaș, Editura Minerva, București, 1995, vol. I-II.
- Wohl, Robert, *The Generation of 1914*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1979

